

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки
Кафедра кафедри управління та бізнес-адміністрування

ПРИТВЕРДЖУЮ»
проректор навчальної роботи
І. Михайлишин
2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

галузь знань _____ 07 «Управління та адміністрування» _____.

спеціальність _____ 073 «Менеджмент» _____.
(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація _____ «Управління навчальним закладом» _____.

освітній рівень _____ магістр _____.

інститут,
факультет _____ Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки _____.
(назва інституту, факультету)

Робоча програма з «Психології управління» для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» / Укладач: В. М. Мицько. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021. – 18 с.

Розробник:

Мицько Володимир Мирославович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри професійної освіти та інноваційних технологій.

Робоча програма затверджена на засіданні *кафедри управління та бізнес-адміністрування* Інституту післядипломної освіти та довузівської підготовки.

Протокол № ___ від ___ серпня 2021 р.

Завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування
канд. пед. н., доц.

(підпис)

(П'ятничук І.Д.)
(прізвище та ініціали)

___ серпня 2021 р.

Схвалено навчально-методичною комісією Інституту післядипломної освіти та довузівської підготовки.

Протокол № ___ від “ ___ ” _____ 2021 р.

Голова _____ (проф. Нагорняк М. М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

© Мицько В.М., 2021 рік
© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021 рік

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
Кількість кредитів 3	Галузь знань: 07 «Управління та адміністрування»	Нормативна	
	Напрямок підготовки: 073 «Менеджмент»		
Модуль 1	Спеціальність (професійне спрямування): Спеціалізація «Управління навчальним закладом»	Рік підготовки:	
Змістових модулів 3		I-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання: список завдань додається (п. 9).		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		I-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 3 Тижневих годин для заочної форми навчання: аудиторних – 0,5 самостійної роботи студента – 6		Денна Заочна	
	Лекції		
	год.	6 год.	
	Практичні, семінарські		
	год.	4 год.	
	Лабораторні		
	__ год.		
	Самостійна робота		
	год.	80 год.	
	Індивідуальні завдання:		
	__ год.		
	Вид контролю: екзамен		

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:
 для денної форми навчання –
 для заочної форми навчання – 12%:88%

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Курс «Психологія управління» є одним з базових курсів теоретичної і практичної підготовки спеціалістів галузі управління та адміністрування та належить до циклу професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Зміст дисципліни складають узагальнені знання про психологічні особливості соціального буття людини, закономірності становлення соціально-психологічної реальності, її структуру, механізми розвитку та функціонування; психологія управлінської діяльності та взаємодії людей в межах даної діяльності.

Соціально-психологічна реальність в межах публічного управління формується на перетині соціального та індивідуального (психічного), у процесі взаємодії людини і колективу. Вона складна, багаторівнева, розгалужена, сповнена суперечностей, іноді хаотична, і разом з тим, структурована та детермінована специфічними закономірностями розвитку й функціонування.

У просторі соціального професійного буття людина розвивається, реалізує свій потенціал, задовольняє широке коло потреб: соціальних, особистісних, професійних та ін. Професійне середовище є необхідною умовою повноцінного розвитку людини, оскільки воно забезпечує її інформаційними, духовними, пізнавальними, культурними ресурсами цього розвитку; стимулює до активності та регулює й контролює цю активність. Разом з тим, професійний соціум представляє для людини й певну небезпеку у вигляді деструктивних соціальних явищ та тих психологічних проблем, які виникають у процесі взаємодії індивіда і колективу (непорозуміння, конфлікти, психотравми, стреси тощо).

Знання із психології необхідні спеціалісту з управління та адміністрування не лише у сфері здійснення ефективного управління. Результати соціально-психологічних досліджень, особливо їх прикладні аспекти, все активніше застосовуються у різних професійних галузях: у сфері управління, менеджменту, бізнесу, реклами, політичній, військовій, сфері правоохорони, засобів масової комунікації. Це обумовлює розширення меж професійної діяльності та вимагає відповідних знань.

Тематика навчального курсу «Психологія управління» охоплює основні напрямки соціально-психологічних досліджень у галузі психології управління; розкриває феноменологічні аспекти соціально-психологічної реальності управління, лідерства та керівництва; сутність, механізми розвитку й функціонування соціально-психологічних явищ і процесів.

Метою курсу «Психологія управління» є формування у студентів знань про соціально-психологічні явища й процеси в управлінні, вироблення практичних умінь та навичок їх дослідження і управління.

Завдання курсу:

1. Формування у студентів теоретичних знань із психології управління.
2. Вироблення практичних навичок професійної роботи з використанням знань даного курсу.
3. Стимулювання творчої активності в ході самостійної роботи та виконання науково-дослідних завдань.

Вимоги до знань та умінь студентів

Студенти повинні знати:

- предмет, завдання, категорії психології публічного управління;
- історичні етапи становлення психології публічного управління як самостійної галузі наукового знання;
- методи дослідження соціально-психологічних явищ та процесів;
- соціально-психологічні характеристики спілкування та міжособистісної взаємодії;
- труднощі спілкування, їх причини та методи подолання;
- психологічні особливості великих груп та масових явищ;
- психологічні характеристики малих соціальних груп і міжгрупової взаємодії;
- психологічні аспекти управлінської діяльності;
- соціально-психологічні особливості лідерства і керівництва.

Студенти повинні вміти:

- грамотно оперувати понятійно-категоріальним апаратом психології публічного управління;
- застосовувати теоретичні знання у практично-прикладній діяльності;
- розробляти програми, адекватно підбирати та ефективно застосовувати методи соціально-психологічних досліджень;
- здійснювати соціально-психологічну діагностику особистості, групових процесів;
- володіти навичками постановки соціально-психологічного діагнозу;
- здійснювати професійний аналіз соціально-психологічних явищ і процесів;
- володіти соціально-психологічними технологіями впливу та надання психологічної допомоги у розв'язанні конфліктів, оптимізації соціальних стосунків, налагодженні ефективної взаємодії, профілактиці та подоланні соціальної дезадаптації;
- вирішувати прикладні соціально-психологічні завдання у різних сферах психології публічного управління.

Методи навчання: лекційні та практичні заняття, самостійна робота, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань.

Методи контролю: поточне усне та письмове опитування, контроль виконання самостійних та індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, модульні контрольні роботи, іспит.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Тема 1. Предмет, завдання та структура психології управління

Предмет психології управління. Проблематика та основні напрямки досліджень психології управління. Завдання психології управління. Функції психології управління: методологічна (концептуально-ідеологічна); теоретико-пізнавальна (прогностично-відображальна); прикладна (практично-інструментальна). Структура психології управління. Сфери застосування соціально-психологічних знань в психології управління. Зв'язок психології управління з іншими науками. Проблеми і перспективи розвитку психології управління.

Тема 2. Становлення та історія розвитку психології управління як науки

Передумови виникнення психології управління як самостійної наукової галузі. Перші соціально-психологічні теорії. Розвиток зарубіжної психології управління. Експериментально-прикладний період розвитку психології управління. Експериментальний етап у розвитку психології управління. Розвиток вітчизняної психології управління: радянська доба та період незалежності. Сучасний стан розвитку світової та вітчизняної психології управління.

Тема 3. Методологія та методи дослідження психології управління

Поняття методології наукового дослідження. Методологічні основи соціально-психологічних досліджень. Специфічні особливості соціально-психологічних досліджень. Принципи соціально-психологічних досліджень. Етапи соціально-психологічного дослідження. Програма соціально-психологічного дослідження. Характеристика методів дослідження у психології управління. Етичні проблеми соціально-психологічних досліджень.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ СПІЛКУВАННЯ ТА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Тема 4. Спілкування як соціально-психологічний феномен

Поняття спілкування у психології. Загальна характеристика спілкування. Спілкування у структурі соціальних і міжособистісних стосунків. Розвиток спілкування в онтогенезі. Функції спілкування. Структура спілкування. Види спілкування. Форми спілкування: бесіда, нарада, переговори, збори, публічний виступ. Рівні спілкування: макрорівень, мезорівень, мікрорівень. Типи спілкування: менторський, інформативний, конфронтаційний, «натхненне спілкування». Особливості спілкування у сучасному світі.

Тема 5. Моделі та стилі спілкування

Поняття моделей спілкування та їх порівняльна характеристика. Актуалізаторська модель спілкування. Особистісні властивості актуалізатора. Маніпулятивна модель спілкування. Причини маніпулятивного спілкування. Особистісні характеристики маніпулятора. Маніпулятивні типи особистості. Етичні проблеми маніпулятивного спілкування. Поняття стилю спілкування. Характеристика стилів спілкування. Умови ефективного спілкування.

Тема 6. Соціальна комунікація і міжособистісна взаємодія

Соціальна комунікація як структурна складова спілкування. Комунікативний простір міжособистісних стосунків. Поняття комунікації. Види комунікації: спонукальна, констатуюча, аксіальна і ретиальна. Засоби комунікації. Психологічні особливості вербальної та невербальної комунікації. Суб'єктивні канали сприйняття та передача інформації. Комунікативні бар'єри та їх подолання. Специфіка міжособистісного інформаційного обміну. Загальна характеристика міжособистісної взаємодії. Поняття соціальної інтеракції. Структура інтеракції. Типи та стратегії міжособистісної взаємодії (інтеракції). Потреба людини в міжособистісних контактах та взаємодії.

Тема 7. Соціальна перцепція. Способи впливу у процесі спілкування

Соціальне і міжособистісне пізнання. Особливості міжособистісного пізнання. Поняття соціальної перцепції. Роль соціальної перцепції у процесі взаєморозуміння. Механізми соціальної перцепції (взаєморозуміння). Атрибуція та помилки атрибуції. Деформації соціальної перцепції. Психологія впливу. Способи і механізми впливу у процесі спілкування. Реакція зараження. Паніка. Навіювання. Наслідкування. Мода та чутки як соціально-психологічні феномени.

Тема 8. Конфлікт як соціально-психологічне явище

Деструктивна та конфліктна взаємодія. Причини та ознаки утрудненого спілкування. Поняття конфлікту. Види конфліктів. Причини конфліктів. Структура конфлікту. Фази та динаміка конфлікту. Стратегії конфліктної взаємодії. Управління конфліктом. Методи розв'язання конфлікту. Профілактика конфліктів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП. ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ

Тема 9. Група як соціально-психологічний феномен. Психологія великих груп та стихійних спільностей

Поняття соціальної групи. Ознаки та психологічні характеристики групи. Функції групи: соціалізація, інструментальна, експресивна, підтримуюча та ін. Класифікація груп. Психологічні характеристики великих соціальних груп та спільностей. Структура психології соціальних груп. Класифікація великих груп. Психологічні особливості організованих соціальних груп та неорганізованих спільностей. Масові соціально-психологічні явища. Психологія етнічних груп. Поняття етнічної групи. Етнопсихологічні категорії: етнос, національний характер, національна свідомість, національна самосвідомість, менталітет, національні стереотипи, етноцетризм. Психологічні особливості українського національного характеру.

Тема 10. Психологія малих соціальних груп. Динамічні процеси у малих соціальних групах

Поняття малої соціальної групи. Історія дослідження малих соціальних груп. Класифікація малих соціальних груп. Теоретичні підходи до дослідження груп у зарубіжній та вітчизняній психології. Структура малої соціальної групи (структурні зв'язки на базі спільної діяльності, структурні зв'язки на базі спілкування; формальна структура малої соціальної групи, неформальна структура малої соціальної групи).

Поняття про групову динаміку. Процеси групової динаміки. Утворення і розвиток малої соціальної групи. Основні стадії групоутворення. Групова згуртованість. Механізми формування групової згуртованості. Групова (міжособистісна) сумісність. Групові норми та нормативна поведінка. Проблема прийняття групового рішення. Феномен групового впливу. Види групового впливу на особистість. Групова більшість та групова меншість.

Внутрішньо-групові конфлікти. Психологія міжгрупових відносин. Міжгрупове сприйняття. Міжгрупові конфлікти.

Тема 11. Лідерство та керівництво як форми управління соціальних груп

Проблема управління соціальних груп. Поняття про лідерство та керівництво як персоніфіковані форми управління соціальних груп. Теорії походження лідерства і керівництва. Лідерство та керівництво: єдність і розходження. Функції керівника. Стиль керівництва і проблеми ефективності групової діяльності. Характеристика стилів керівництва. Моделі типології лідерства (Б.Д.Паригіна, К.Левіна). Індивідуально-психологічні характеристики керівника як чинник ефективного управління. Здібності керівника.

Тема 12. Соціальна зрілість особистості

Поняття особистості. Специфіка постановки проблеми особистості в психології. Соціально-психологічна природа особистості. Взаємозв'язок соціального та індивідуального в особистості. Біологічні та соціальні чинники розвитку особистості. Соціально-психологічна структура особистості (за А.В.Петровським, К.К.Платоновим). Соціально-психологічний тип особистості. Особистість як соціально-психологічний феномен.

Тема 13. Особистість у структурі суспільних відносин

Поняття соціальної установки. Функції соціальної установки в регуляції соціальної поведінки особистості. Поняття асоціальної поведінки. Причини та форми асоціальної поведінки. Соціальна напруженість особистості. Форми соціальної напруженості. Агресивна поведінка. Теорії агресії. Психологічні методи профілактики та корекції агресивної поведінки.

Тема 14. Психологія управлінської діяльності

Психологічний зміст функції мотивування в управлінській діяльності. Теорії мотивації індивідів в організації. Система мотивації працівників на підприємстві. Психологічні аспекти управлінських рішень. Місце людського фактора у процесі прийняття рішень. Процес розробки рішень. Організація і контроль виконання рішень. Евристичні методи розробки та прийняття рішень.

Тема 15. Стрес та стресостійкість у буденному та професійному житті

Поняття про стрес та стресостійкість. Фактори (чинники) стресу. Стадії перебігу стресу. Поведінкові ознаки реакції людини у стресових ситуаціях. Причини низької стресостійкості. Професійний стрес: причини і наслідки. Способи керування гнівом у стресових ситуаціях. Правила формування стресостійкості.

Тема 16. Професійна дезорганізація діяльності особистості

Афективні порушення у професійній діяльності особистості. Поведінкові порушення у професійній діяльності особистості.

2. Структура навчальної дисципліни

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		Л	П	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ						
Змістовий модуль 1. Психологія управління в системі наукового знання						
Тема 1. Предмет, завдання та структура психології управління	6	1	–	–	–	5
Тема 2. Становлення та історія розвитку психології управління як науки	5	–	–	–	–	5
Тема 3. Методологія та методи дослідження психології управління	6	1	–	–	–	5
Разом за змістовим модулем 1	17	2	0	–	–	15
Змістовий модуль 2. Соціально-психологічні закономірності спілкування та міжособистісної взаємодії						
Тема 4. Спілкування як соціально-психологічний феномен	6	1	–	–	–	5
Тема 5. Моделі та стилі спілкування	6	–	1	–	–	5
Тема 6. Соціальна комунікація і міжособистісна взаємодія	5	–	–	–	–	5
Тема 7. Соціальна перцепція. Способи впливу у процесі спілкування	6	1	–	–	–	5

Тема 8. Конфлікт як соціально-психологічне явище	5	–	–	–	–	5
Разом за змістовим модулем 2	28	2	1	–	–	25
Змістовий модуль 3. Психологія соціальних груп. Психологія управління в соціальній групі						
Тема 9. Група як соціально-психологічний феномен. Психологія великих груп та стихійних спільностей	5	–	–	–	–	5
Тема 10. Психологія малих соціальних груп. Динамічні процеси у малих соціальних групах	6	–	1	–	–	5
Тема 11. Лідерство та керівництво як форми управління соціальних груп	5	–	–	–	–	5
Тема 12. Соціальна зрілість особистості	6	–	1	–	–	5
Тема 13. Особистість у структурі суспільних відносин	5	–	–	–	–	5
Тема 14. Психологія управлінської діяльності	6	1	–	–	–	5
Тема 15. Стрес та стресостійкість у буденному та професійному житті	6	–	1	–	–	5
Тема 16. Професійна дезорганізація діяльності особистості	6	1	–	–	–	5
Разом за змістовим модулем 2	45	2	3	–	–	40
Усього годин	90	6	4	–	–	80

3. Теми практичних занять

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Моделі та стилі спілкування	1
2	Тема 2. Психологія малих соціальних груп. Динамічні процеси у малих соціальних групах	1
3	Тема 3. Соціальна зрілість особистості	1
4	Тема 4. Стрес та стресостійкість у буденному та професійному житті	1
	Разом	4

4. Теми семінарських занять – не передбачені навчальним планом

5. Теми лабораторних занять – не передбачені навчальним планом

6. Самостійна робота

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Предмет, завдання та структура психології публічного управління	5
2	Тема 2. Становлення та історія розвитку психології публічного управління як науки	5
3	Тема 3. Методологія та методи дослідження психології публічного управління	5
4	Тема 4. Спілкування як соціально-психологічний феномен	5
5	Тема 5. Моделі та стилі спілкування	5
6	Тема 6. Соціальна комунікація і міжособистісна взаємодія	5
7	Тема 7. Соціальна перцепція. Способи впливу у процесі спілкування	5

8	Тема 8. Конфлікт як соціально-психологічне явище	5
9	Тема 9. Група як соціально-психологічний феномен. Психологія великих груп та стихійних спільностей	5
10	Тема 10. Психологія малих соціальних груп. Динамічні процеси у малих соціальних групах	5
11	Тема 11. Лідерство та керівництво як форми управління соціальних груп	5
12	Тема 12. Соціальна зрілість особистості	5
13	Тема 13. Особистість у структурі суспільних відносин	5
14	Тема 14. Психологія управлінської діяльності	5
15	Тема 15. Стрес та стресостійкість у буденному та професійному житті	5
16	Тема 16. Професійна дезорганізація діяльності особистості	5
	Разом	80

7. Індивідуальні завдання – не передбачені навчальним планом, однак за бажанням студента можуть виконуватися наступні індивідуальні завдання (теми):

8. Методи навчання

1. Проблемні лекції.
2. Семінари-дискусії.
3. Інтерактивні заняття з використанням інтернет-технологій.
4. Розв'язування задач на основі психотерапевтичних випадків.
5. Презентації.
6. Герменевтичний аналіз.
7. Графологічний аналіз.

9. Методи контролю

Оцінювання знань студентів відбувається на семінарах, контрольних роботах, екзамені; також оцінюються індивідуальні завдання, що виконуються студентами протягом семестру.

Основними методами контролю є: усне опитування, розв'язання дидактичних задач, контрольні роботи, екзаменаційні тести.

Протягом вивчення дисципліни студент зобов'язаний:

- систематично відвідувати заняття;
- вести конспекти лекційних і семінарських занять;
- приймати активну участь в роботі на семінарах;
- виконувати тестові завдання;
- виконувати індивідуальні семестрові завдання.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Модуль 1																Модуль 2	Екзамен	Сума		
Навчальна (аудиторна) робота																Сам. роб., індз				
Змістовий модуль 1								Змістовий модуль 2												
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	Сума	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	Сума					
Контрольна робота – 10, Тест – 5, Робота на парах – 5								20	Контрольна робота – 10, Тест – 5, Робота на парах – 5								20	10	50	100

T1, T2 ... T12 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

“відмінно” – студент демонструє повні і глибокі знання навчального матеріалу, достовірний рівень розвитку умінь та навичок, правильне й обгрунтоване формулювання практичних висновків, уміння приймати необхідні рішення в нестандартних ситуаціях, вільне володіння науковими термінами, аналізує причинно-наслідкові зв'язки;

“добре” – студент демонструє повні знання навчального матеріалу, але допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності;

“задовільно” – студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки;

“незадовільно” – студент не володіє достатнім рівнем необхідних знань, умінь, навичок, науковими термінами.

11. Методичне забезпечення

Повна електронна версія бібліотеки згрупована на 3 Гб пам'яті за відповідними модулями даного курсу подається студентам до початку лекцій разом з іншими методичними та роздатковими матеріалами.

12. Рекомендована література

1. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: підручник. – К.: Київ, 1995. – 304с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.

Додаткова література:

1. Етнічна психологія / За ред Л.Е.Орбан. – Ів.-Франк., 1994.
2. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. – К., 1996. – 190 с.
3. Пірен М.І. Основи конфліктології. – К., 1997. – 378с.

13. Інформаційні ресурси

Адреси бібліотек:

1. Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника – Шевченка 57, 1 поверх Гуманітарного корпусу.
2. Бібліотека філософських, психологічних, релігійнознавчих дисциплін - Шевченка 57, 5 поверх Гуманітарного корпусу, філософський факультет.

Інтернет ресурси:

1. <http://lib.pu.if.ua>. - Сайт наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.
2. <http://www.nbuv.gov.ua/> - Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.
3. <http://hklib.npu.edu.ua/> - Наукова бібліотека національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.
4. <http://upsihologa.com.ua/> - портал професійних психологів України «У психолога».

Відео ресурси:

1. «Розвиток сприймання» / Документальний цикл «Людське дитя» / Науково-популярний фільм / Виробництво: Baby Vision inc. – 2003 р.
2. «Я и другие» / О.В. Петровский, В.С. Мухина / Научно-популярный фильм. Киевская киностудия научно-популярных фильмов, 1971 г.